

MILJEVCI U PRETPOVIJESTI

Marko Menđušić

Miljevački prostor, smješten u trokutu između rijeke Krke, Čikole i prominsko-ga područja, još uvijek je slabo arheološki istražen, pa stručnjacima ove znanosti predstavlja svojevrsnu tajnu, ali i izazov koji će, uvjereni smo, rezultirati vrlo skoro većim interesom arheologa, a to znači i rezultatima što će značajnije osvijetliti njegovu prošlost. Dosadašnja arheološka saznanja rezultat su nesustavnih rekognosciranja terena, slučajnih sporadičnih nalaza te, ponajprije, provedenih istraživanja jednoga špiljskog lokaliteta - Oziđane pećine - u kanjonu rijeke Krke. Budući su upravo istraživanja dala najviše podataka o dalekoj prošlosti miljevačkog prostora, a s obzirom da se radi o višeslojnom pretpovijesnom lokalitetu, tema ovoga priloga je upravo pretpovijest koja će, bez obzira na neravnomjernu pokrivenost podacima, biti obrađena, više ili manje, kroz sva razdoblja.

Pod miljevačkim prostorom podrazumijeva se krševita zaravan smještena između dubokih slikovitih kanjona rijeke Krke na zapadu, Čikole na jugoistoku te prominskoga područja na sjeveru, koji dijeli sedam sela – Karalić, Širitovci, Bogatić, Brištane (gornje i donje), Kaočine, Ključ i Drinovci, a jedinstvenom prostoru, u geomorfološkom smislu, pripada i istureni klin Nos Kalika koji oplakuju vode sutoka Krke i Čikole (Sl. 1).

Naoko sura i negostoljubiva, krševita i makijom zarasla zaravan šibana oštrom burom koja na svom pohodu s Velebita nema prepreke, protkana je neopisivom ljepotom dvaju kanjona koji, svaki na svoj način, predstavljaju prirodni



Sl. 1. Miljevačko područje snimljeno iz satelita

fenomen – Čikola sa strmim visokim liticama i tjesnacima i Krka s nevjerojatnim oblicima stijena svoga kanjona i predivnim slapištima koja mame bezbrojne turiste, ljubitelje netaknute, čiste prirode i znanstvenike različitih profila, kao i umjetnike koji se nadahnjuju njezinom ljepotom. A tu je i Visovac, otočić franjevačke duhovnosti, zacijelo jedna od najljepših oaza mira na svijetu.

Priču o pretpovijesti ovoga prostora ne možemo bazirati samo na dosad uočenim materijalnim ostacima minulih vremena i kultura. Moramo ju staviti u kontekst saznanja o širem području, u kojemu miljevačko zacijelo nije bilo zaobiđeno. Naime, samo je pitanje vremena kada će se potvrditi pretpostavka (u nalazu materijalne kulture) da je čovjek, onaj prvi koji je kročio na ove prostore, prokrstaro na svom pohodu i ovu zaravan i na njoj ostavio traga svoje davne nazočnosti. Jer, poznati su nam kameni artefakti (najstariji dosad pronađeni na širem području) s nedalekog Pukljanskog jezera,¹ koji svjedoče o ljudskom boravku pred više od četrdeset tisuća godina, u razdoblju paleolitika, u vrijeme čovjeka nomada, koji je lutao za životinjskim krdima, sakupljajući usputno sezonske divlje plodove. Zacijelo na svom “krstarenju” nije mogao za-

¹ Z. BRUSIĆ, Prethistorijski podmorski nalazi na području južne Liburnije, Radovi Zavoda JAZU u Zadru, 24, 1977., 53, 57, 58; M. MENDUŠIĆ, Pretpovijesna arheološka topografija prostora župa Konjeverate i Mirlović Zagora, Konjeverate i Mirlović Zagora – župe Šibenske biskupije (dalje: Pretpovijesna...), HAZU, Zagreb 2005, 86.

obići ni iskonsku ljepotu i privlačnost Krke i Čikole koje su, usputno, nudile i obilje hrane i osvježnja, pa tako ni ovu zaravan što ju danas (i odavna već!) Miljevcima nazivamo. Posebice ne onaj koji je u vrijeme zadnje oledbe našao sklonište u pećinama u Brini, u kanjonu Čikole nedaleko Drniša, gdje je ostavio svoje primitivno kameno oruđe, ali i kosti različitih životinja kojima se hranio (pred 18 – 20 tisuća godina).²

Jednako tako je i za razdoblje mezolitika (okvirno između 10 i 5 tisuća godina pr. K.), vremena nakon zadnje oledbe, kad se čovjek postupno iz nomadskog načina života navikava na sjedilački, koristeći pećine i zaklone kao staništa, te gradeći staništa na otvorenom, ponajprije sojenička pored voda ili na njima. Najbliži nalazi miljevačkom području su oni u nedalekim Podumcima,³ u Mirlović Zagori, desetak kilometara jugoistočno od kanjona rijeke Čikole, sasvim blizu da možemo zaključiti kako je podumački mezolitičar zacijelo pohodio i Miljevce. Je li na njima ostavio traga, ili je možda ovdje imao i rođake, vrijeme će, i neka buduća istraživanja, pokazati. Kao, uostalom, i za razdoblje paleolitika.

Sasvim je druga situacija, pak, sa sljedećim razdobljem u razvitku ljudske zajednice – neolitikom (okvirno 5–2 tisuće godina pr. K.), čiji su, vrlo jasni tragovi, otkriveni u Oziđanoj pećini,⁴ u kanjonu rijeke Krke ponad Roškog slapa, na području Bogatića. U ovom vrlo značajnom, višeslojnom lokalitetu, pronađeni su nalazi koji pripadaju i razdobljima što slijede – eneolitikom (bakarno doba – 2000–1800 g. pr. K.) te brončanom dobu (do oko 1000 g. pr. K.), kojemu možemo pridružiti i tumule (grobne gomile) pored pristupnog puta k Oziđanoj pećini.

Željeznom, pak, dobu, zadnjem razdoblju pretpovijesti, vremenu tijekom zadnjeg milenija prije Krista, pripadaju ostatci utvrđenih ilirskih naselja (gradina) u Ključu i Bogatiću, kao i kamena gomila (tumul) pored ceste što preko Čikole povezuje Miljevce s Pakovim Selom. Željeznom dobu, njegovoj mlađoj fazi (latenu), pripadaju slučajni nalazi grobova (ili možda samo jednoga groba) pored istočnog zida šematorija kod crkve Imena Isusova u Drinovicima.

Pored nabrojanih lokaliteta, potencijalnim nalazištima mogli bismo držati i pojedine lokve na miljevačkom prostoru, poglavito misleći pritom na moguće neolitičke lokalitete, s obzirom na vodu kao osnovni uvjet sjedilačkog načina života te uspoređujući s nedalekim zasvjedočenim tragovima ovog pretpovijesnog razdoblja, primjerice kod lokve Novi u Podumcima,⁵ lokve u Dulibi u

2 Š. BATOVIĆ, Prvi paleolitski nalazi u sjevernoj Dalmaciji, *Diadora* 3, Zadar 1965., 205; M. MALEZ, Paleolitska nalazišta Hrvatske, *Arheološki vestnik* 18, Ljubljana 1967., 274-275; ISTI, Rasprostranjenost paleolitika i mezolitika u širem pojasu naše jadranske obale, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 68, Split 1973., 14, 15; ISTI, Paleolitske i mezolitske regije i kulture u Hrvatskoj, *Praistorija jugoslavenskih zemalja ANUBiH* (dalje: *Praistorija...*), Centar za balkanološka ispitivanja, tom I, Sarajevo 1979., 205; ISTI, Rad na istraživanju paleolitskog i mezolitskog doba u Hrvatskoj, *Praistorija...*, tom I, 224; M. MENĐUŠIĆ, n. dj., 85-86.

3 M. MALEZ, n. dj., 249; M. MENĐUŠIĆ, *Drniška krajina u pretpovijesti, Povijest drniške krajine* (dalje: *Drniška krajina...*), Split 1995., 13; ISTI, *Pretpovijesna topografija...*, 87.

4 M. MENĐUŠIĆ, D. MARGUŠ, *Oziđana pećina – rezultati arheoloških istraživanja*, *Zbornik radova simpozija "Rijeka Krka i Nacionalni park Krka: prirodna i kulturna baština, zaštita i državni razvitak"*, Šibenik 2007., 277-284.

5 M. MENĐUŠIĆ, *Neolitička naselja na šibensko-drniškom području, Područje šibenske županije od pretpovijesti do srednjeg vijeka*



Sl. 2. Ozidana pećina – pogled s Roškog slapa

Mirlović Zagori,⁶ lokve na Srimi⁷ u vodičkom zaleđu i drugih. K tomu, velika je vjerojatnost da su na prostoru srednjovjekovnih utvrda nad kanjonom rijeke Krke prvotno bile ilirske gradine, smještaj kojih je upravo biran na sličnim položajima, a čiji suhozidni bedemi su mogli biti upotrijebljeni u gradnji utvrda.

Svakako, zasad najznačajniji lokalitet, sadržaj kojeg daje najviše podataka za proučavanje i razumijevanje pretpovijesti miljevačkoga prostora, jest Ozidana pećina (Sl. 2). Smještena je na području sela Bogatić, na lijevoj strani kanjona rijeke Krke, pri njegovu vrhu, sjeverno od Roškog slapa, odakle je prekrasan pogled prema "ogrlicama" i mostu preko slapa (Sl. 3). Prva saznanja o špilji kao mogućem arheološkom lokalitetu dospjela su preko ulomka keramičke posude pronađenog 1988. godine, kad su stručnjaci Hrvatskog prirodoslovnog muzeja u Zagrebu obišli špilju u sklopu rekognosciranja podzemnih objekata oko Krke.⁸ Radilo se o posudi što je pripadala hvarskoj kulturi mlađeg neolitika (Sl. 4). Prošle su, potom, godine Domovinskog rata i poraća, da bi uslijedio ponovni ulazak u Ozidanu pećinu (početkom 2005.

(dalje: Neolitička naselja...), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 19, Zagreb 1998., 58; ISTI, Pretpovijesna topografija..., 92.

6 Z. BRUSIĆ, Prehistorijski i ranoantički nalazi u šibenskoj okolici, Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 3, Zagreb 1978., 9, 25; M. MENDUŠIĆ, n. mj.

7 ISTI, Neolitička naselja..., n. mj.

8 O. LUKIĆ, B. JALŽIĆ, N. TVRTKOVIĆ, Speleološke pojave Nacionalnog parka "Krka", Hrvazski prirodoslovni muzej Zagreb, 1990., 90 str.



Sl. 3. Pogled iz špilje na "ogrlice"

god.),⁹ kad su na svjetlo dana izišli ulomci keramičkih posuda jedne druge kulture – danijske, što je bio jasan znak da je nužno provesti istraživanja ovoga lokaliteta. Pritom, sretna je okolnost bila što je Javna ustanova "Nacionalni park Krka" prepoznala mogući značaj špilje kao kulturnog sadržaja u turističkoj ponudi te bila spremna pružiti financijsku potporu istraživačkom projektu.

Prva arheološka istraživanja organizirana su 2005., a nastavak je slijedio u 2006., da bi svi terenski radovi bili okončani god. 2007 (Sl. 5, 6).¹⁰ Njima su prethodile opsežne pripreme, prvenstveno u osiguranju pristupa špilji,¹¹ čiji ulaz je gotovo nedostupan, smješten usred petnaestak metara visoke litice, zapravo na idealnom mjestu s aspekta njezina davnoga stanovnika ili korisnika, poglavito glede sigurnosti, ali i idealnom položaju s obzirom na zaštićenost od vjetrova te na okrenutost suncu koje je davalo većim dijelom dana dovoljno svjetla dobrom dijelu unutrašnjosti špilje. Špilja je tunelastog oblika u presjeku, prosječne širine 5-7, a dužine 59 metara. Visina joj je cca 2,5 metara, s tim

9 Ovom prigodom u špilju je ušao Teo Barišić, pročelnik SO HPK "Sveti Mihovil" i pripadnik HGSS stanice Šibenik.

10 Istraživanja je organizirao Gradski muzej Drniš, uz angažman studenata arheologije iz Zagreba i Zadra te nekolicine fizičkih radnika. Radovima je rukovodila Meri Opačić pod vodstvom Joška Zaninovića iz Gradskog muzeja Drniš i pisca ovog priloga, kao konzultanta, a istraživanja je financirala Javna ustanova "Nacionalni park Krka".

11 Pristupnu rampu su sagradili pripadnici HPK "Sveti Mihovil" iz Šibenika.



Sl. 4. Ulomak keramičke posude hvarske kulture

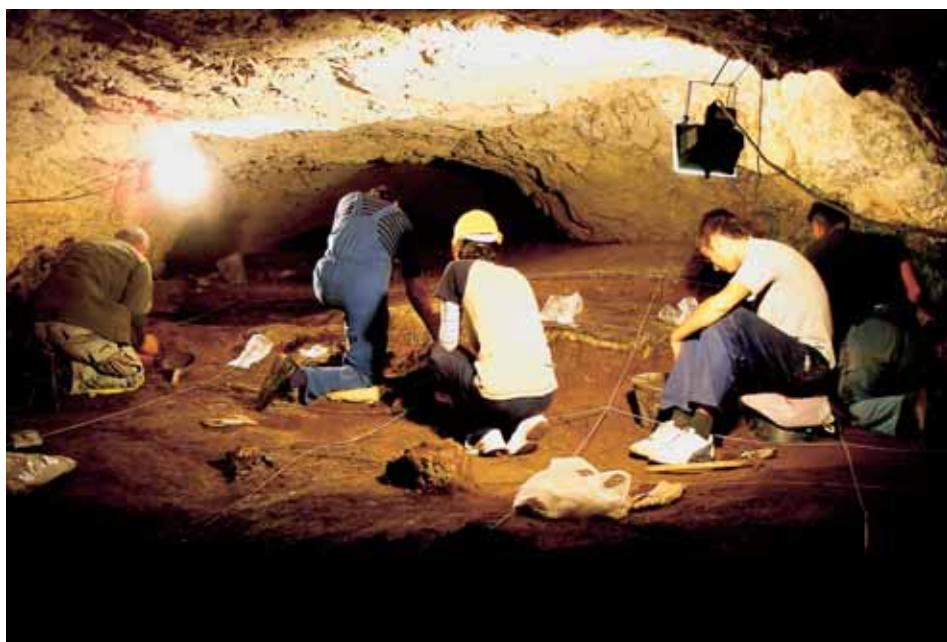
što se prema dubini objekta smanjuje s obzirom na sve deblji sloj šišmišjeg izmeta što je to deblji što se zalazi dublje. Otprilike na 35 metara od ulaza prostor se gotovo pravokutno lomi nadesno, a u tom, zadnjem dijelu, u već potpunom mraku, dva su visoka "dimnjaka", gdje je moguće ispraviti se i, pri dobrom osvjetljenju, diviti se različitim sigastim oblicima (Sl. 7). Inače, ostali dijelovi nisu bogati ukrasima, jer špilja je, izuzev nekoliko mjesta s prokapavanjem (Sl. 8) na svodu, gotovo suha. Na njezinu kraju čini se kao da se radi o svojevrsnom urušenju, pa gotovo da možemo nagađati kako joj tu možda i nije konac, nego se, moguće, pruža i dalje u unutrašnjost zemlje, gdje krije tko zna kakva još iznenađenja.

Istraživanja su najprije usmjerena na prostor neposredno nakon ulaza u špilju, gdje je najjače svjetlo i gdje se, logično je, odvijao dnevni život njezinih davnih stanovnika. No prva sonda je bila gotovo sterilna, budući se već na desetak centimetara iskopa naišlo na liticu. Sljedeći korak u istraživanju vodio je dublje u unutrašnjost, pa je dvadesetak metara od ulaza, gdje je šišmišji izmet znatno deblji, otvorena nova sonda. U nastavku se iskopavalo frontalno prema naprijed, četiri po četiri metra, čitavom širinom špilje, a istraživanja je pratilo stalno dokumentiranje novih situacija i nalaza značajnih za konačan rezultat.

Debljina kulturnog sloja varirala je od 20 do 80, negdje i nešto više od 100 cm, a u presjeku (profilu) lijepo su se, različitim bojama, ocrtavali pojedini sloje-



Sl. 5. Istraživanja



Sl. 6. Istraživanja



Sl. 7. Sige u "dimnjaku"



Sl. 8. Prokapavanje na svodu špilje

vi, koji gotovo pa predstavljaju vremensku ljestvicu ili, pak, različite aktivnosti stanovnika špilje (Sl. 9). Tako npr. vrlo se jasno razlikuju najdonji, sterilni sloj od, primjerice, sloja zemlje pomiješane s garom, sloja s čistim garom ili mjesta na kojima se u određenom razdoblju u kojem čovjek nije ovdje boravio, prokapavanjem sa stropa nakupilo po nekoliko centimetara sigastog materijala.

Rezultati istraživanja izuzetno su zanimljivi i pružaju nam dostatno materijala za rekonstrukciju života pradavnih stanovnika ovog lokaliteta i ovih prostora, ali i za vremensku odrednicu pojedinih razdoblja, odnosno pretpovijesnih kultura. Pronađeni su, tako, brojni ulomci keramičkih posuda, kremen artefakti (nožići, strugači...), životinjske kosti te ljuštore puževa i školjaka (Sl. 10, 11, 12, 13,14).

Posebice je ovdje značajan nalaz keramike, koja nam po svojim oblicima, ukrasima, načinu pečenja i kvaliteti izradbe daje i najviše podataka pa, ponajprije na osnovi keramičkog materijala, zaključujemo kako je čovjek Oziđanu pećinu koristio od oko 5 tisuća godina do oko 1500 godina pr. K., ostavivši iza sebe tragove od starijeg neolitika pa sve do sredine brončanog doba (impresso kultura, danijska kultura, hvarska kultura, eneolitik odnosno bakarno doba te brončano doba). Nazočnost različitih kultura tijekom razdoblja duljeg od 3500 godina svjedoči i o korištenju špilje od strane različitih populacija koje su se ovdje smjenjivale i koje su nastavale kako miljevačko tako i šire područje.

Analiza životinjskih kostiju iz Oziđane pećine daje nam podatke o prehrani njezinih stanovnika, ali i o njihovu zanimanju, pa tako zaključujemo da se hranio mesom ovce, goveda, jelenjim mesom... i, zasigurno sezonskim plodovima, a sudeći po nalazu dijela kamenoga ručnog žrvnja, u prehrani je upotrebljavao i žitarice. Bio je, prema tome, lovac, stočar, a vjerojatno i ratar: sve ono što je bio stanovnik šireg prostora tijekom neolitika (primjerice na Danilu,¹² u Pokrovniku,¹³ na Konjevratima...) i razdoblja koja slijede.

Prastanovnik Oziđane pećine koristio je vatru, na njoj je pripremao hranu, uz nju se grijao, što nam potvrđuje obilan nalaz gara, posebice skoncentriranog na jednom mjestu u špilji, koje s pravom možemo nazvati ognjištem, oko kojeg se odvijao dobar dio svakodnevice i u blizini kojeg su pronađena dva dječja kostura (Sl. 15, 16), ukopana u dio tla ispod razine kulturnog sloja u ostalom dijelu lokaliteta. Iako nemamo materijalne potvrde, tj. predmeta iz groba koji bi to potvrdio, niti je obavljena analiza kostiju, držimo da se radi o ukopima u vrijeme srednjeg neolitika, odnosno danilske kulturne skupine, poglavito stoga što nalaz možemo usporediti s nalazima grobova na Danilu pred pedesetak godina¹⁵ i identičnim nalazom istovremenim s našim na istom lokalitetu.¹⁶ Svaki put se radi o ukopima djece u zgrčenom položaju, poput položaja u majčinoj utrobi, položenih na desni bok. Je li to ritualno pokapanje ili nešto drugo, zasad je bolje ne izjašnjavati se, budući arheološka znanost, zbog vrlo šturih podataka o kultu mrtvih u neolitiku, još uvijek nije ponudila konačan odgovor na ovo pitanje. Možda će detaljnija analiza i našeg nalaza biti korak bliže rješenju.

Nejasno je također je li Oziđana pećina tijekom pretpovijesnih razdoblja bila dugotrajnije stanište ili je čovjek u nju tek povremeno navraćao, koristeći ju kao sklonište u vrijeme različitih pogibelji. Jer, promatrajući profil u kulturnom sloju, vidljive su pojedine, deblje ili tanje, sigaste naslage, koje su mogle nastati samo u vremenu tijekom kojeg u špilju nije nitko navraćao. S druge, pak, strane, obilje materijala, posebice keramičkog, govori o intenzivnoj upotrebi lokaliteta. No, i o tome više, i određenije, nakon obrade cjelokupne građe i sređivanja dokumentacije.

Vidjeli smo na primjeru Oziđane pećine kako je život na području Miljevaca bio intenzivan tijekom više pretpovijesnih razdoblja i tijekom više od tri tisuć-

12 J. KOROŠEĆ, Neolitska naseobina u Danilu Bitinju: rezultati istraživanja u 1953. godini (dalje: Neolitska naseobina...), Zagreb 1958.; ISTI, Danilo in Danilska kultura, Ljubljana 1964.; M. MENĐUŠIĆ, Danilo Gornje – zaštitno istraživanje, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva 2/1993., 22-25; ISTI, Neolitička naselja..., 48-50; O ostaloj literaturi o Danilu vidi u: K. KRŃČEVIĆ – Ž. KRŃČEVIĆ, Bibliografija arheoloških radova šibenskoga područja, Šibenik 1994, 93.

13 Z. BRUSIĆ, Pokrovnik, Drniš – naselje impresso i danilske faze neolitika, Arheološki pregled 21, Beograd 1980., 19-20; M. MENĐUŠIĆ, Drniška krajina..., 18; ISTI, Pretpovijesna..., 90-92.

14 M. MENĐUŠIĆ, Konjevrate – ranoneolitičko naselje, Arheološki pregled 1988., 46; ISTI, Neolitička naselja..., 54-55; ISTI, Pretpovijesna..., 88-90.

15 J. KOROŠEĆ, Neolitska naseobina..., 25-26; O. RAK, Danilski riton, Šibenik 2008., 47.

16 Tijekom istraživanja na Danilu 2004. i 2005. godine (M. Menđušić, A. Moore) pronađena su još dva dječja groba, identična prethodnima – ukupno pet; O. RAK, n. mj.



Sl. 9. Detalj profila



Sl. 10. Ulomci keramičkih posuda impresso kultura



Sl. 11. Ulomci keramičkih posuda danijska kultura



Sl. 12. Ulomci keramičkih posuda eneolitik



Sl. 13. Kremen artefakti



Sl. 14. Životinjske kosti...



Sl. 15. Grob 1

ljeća. No prestankom upotrebe ovog značajnog lokaliteta ne znači da život na ovim prostorima prestaje. Naprotiv, on nastavlja i dalje, samo na drugi način i na drugim lokacijama. Jer, potkraj neolitika, oko 2000 godina pr. K., događa se prva velika seoba, koja zapljuskuje naše prostore, na koje doseljava novo, indo-europsko stanovništvo, donosi nove običaje, posjeduje metalno oruđe i oružje izrađeno od bakra, a i društvenom smislu je drugačije organizirano. Zaposjeda područje, stapa se s domorodcima i nameće im svoje zakone i navade. Rođeno je novo doba - metalno. Tijekom stoljeća doseljenici prolaze svoju etnogenezu i na povijesnoj pozornici se, negdje u 12. stoljeću pr. K., pojavljuju kao narod. U grčkim, a potom rimskim izvorima bilježe se kao Iliri, a zemlja u kojoj žive kao Ilirik.

Kako nalazi pokazuju, još uvijek je, kojih petstotinjak godina, Oziđana pećina u funkciji staništa ili skloništa. Ali, postupno se formira novi tip naselja, zasnovan na novoj doktrini obrane i sigurnosti. Novodošlice biraju povišene položaje s prirodnim obrambenim svojstvima, s kojih je dobra vizualna kontrola okoliša i dodatno ih utvrđuju jakim suhozidnim bedemima – nasipima: formiraju se gradine, osnovni tip naselja tijekom brončanog i željeznog doba od Trsta na sjeveru pa sve do Grčke na jugu i duboko u unutrašnjosti Like, Dalmacije, Bosne i Hercegovine...



Sl. 16. Grob 2

Miljevački prostor, budući se radi o zaravni, nema izrazito povoljne pozicije za formiranje gradinskih naselja, pa su se za njihovo podizanje mogli koristiti jedino vrhovi strmih kanjona Krke i Čikole. Tako su i nastale gradine u Ključu i u Bogatiću, koje su, ovom prigodom, zbog neistraženosti terena, jedine poznate. Posebice je značajna, zbog monumentalnosti obrambenog sustava, gradina Ključ (Sl. 17). Nalazi se, naime, nad liticama dubokog kanjona Čikole, odakle je u potpunosti zaštićena. S druge, pak, strane, gdje teren prelazi u zaravan, formiran je jaki polukružni suhozidni bedem, uloga kojeg je bila spriječiti upad eventualnog neprijatelja u naselje, jednako kao što je slučaj i kod gradine u Bogatiću, koja se nalazi nad strminom Krkina kanjona. Ova gradina nema tako moćan bedem pa je, moguće, mogla služiti u prvom redu za zaštitu stoke. Svakako, i jedna i druga, sudeći po nalazu ulomaka keramičkih posuda, bile su u upotrebi tijekom željeznog doba, dakle kroz I. tisućljeće pr. K., što ne isključuje mogućnost da su se formirale i ranije, u nekoj fazi brončanoga doba, možda upravo u vrijeme napuštanja Oziđane pećine kao staništa, a što će nam pokazati neka buduća istraživanja.

U prežitke davno prohujalih vremena svakako treba ubrojiti i grobne gomile – tumule, koji nam na najbolji način mogu protumačiti kako su se pretpovijesni stanovnici miljevačke zaravni odnosili prema svojim pokojnicima. Prema dosa-



Sl.17. Gradina Ključ

dašnjim saznanjima, prilično šturima zbog nedovoljne istraženosti, na Miljevci-
ma imamo dvije vrste tumula, na različitim lokacijama: pored puta iz Bogatića
prema Oziđanoj pećini te nedaleko prometnice Miljevci - Pakovo Selo.

Na prvoj lokaciji više je grobnih gomila, najmanje desetak, razasutih u kršu
(Sl. 18). Različitih su dimenzija, od oko 2 pa do 5-6 metara promjera, ali neznat-
ne visine, jedva do pedesetak centimetara u središtu, tako da su teško uočljivi
u prostoru. Zamjetni su tek iskusnom oku arheologa. Iako nisu istraživani, na
osnovi analogija dalo bi se zaključiti kako se radi o paljevinskim ukopima, koji
su bili dio pogrebnih običaja brončanog doba, a s obzirom da su ostatci ovoga
vremena pronađeni u nedalekoj Oziđanoj pećini, vjerovati je kako su oni pripa-
dali upravo njezinim stanovnicima u vrijeme oko 1800-1500 godina pr. K. For-
mirani su od kamene jezgre na koju je nabacana zemlja sa sitnijim kamenjem,
a sadrže spaljene ostatke pokojnika te, gotovo u pravilu, ulomke keramičkih
posuda ritualno razbijanih prigodom pokopa. Potvrdu ovom, naravno, mogu
dati samo arheološka istraživanja.

Drugoj skupini grobnih gomila pripada tumul većih dimenzija, promjera
cca desetak metara, nad kanjonom Čikole, u kršu lijevo od ceste što vodi pre-
ma Pakovu Selu. Formiran je od neobrađena kamena različitih dimenzija (Sl.
19). Ovakvi tumuli pripadaju vremenu starijeg željeznog doba (prva polovica I.
milenija pr. K.), a s obzirom na blizinu gradine Ključ, možemo ga, bez zadržke,



Sl. 18. Brončanodobni tumul

pripisati upravo ovom utvrđenom ilirskom naselju. Za razliku od brončanog doba, u ovoj fazi pretpovijesti pokojnici se, u pravilu, nisu spaljivali, već su polagani na bok, u zgrčenom položaju, na zemlju, a potom oblagali kamenim pločama koje su tvorile neku vrstu sanduka, nad kojim se, nabacivanjem kamena, formirala gomila. Ovakve gomile mogu biti doista imponantnih dimenzija, preko trideset i više metara promjera te po nekoliko metara u visinu što je, po svemu sudeći, odražavalo i status pojedinca u zajednici.

No, nisu tumuli tijekom pretpovijesti bili jedini tip groba. Ukapalo se, naime, i u rake iskopane u zemlji, u grobove kako ih i danas poimamo. Pače, takav način ukapanja sredinom I. milenija pr. K., tijekom mlađeg željeznog doba, preuzima i primat, bez obzira radilo se o ritusu incineracije ili inhumacije. Takav grob, ili više njih, uništen je istočno od crkve Imena Isusova u Drinovcima, za vrijeme podizanja ogradnog zida šematorija. Čak je nekoliko nalaza (brončane karičice, brončana narukvica...) dospjelo na Visovac i danas su sastavni dio zbirke samostana Gospe od Milosti.¹⁷

Sve dosad navedeno rezultat je arheoloških istraživanja (Oziđana pećina) ili, pak, usputnih rekognosciranja na miljevačom području. Međutim, vjerovati je

¹⁷ Predmete je na zidu šematorija našao fra Milan Ujević, informirao se o okolnostima nalaza i pohranio ih na Visovcu. I ovom prigodom mu zahvaljujem na informaciji.



Sl. 19. Željeznodobni tumul

da ovo nije niti djelić tragova prošlosti što ih ovaj prostor čuva, a koji će iz dana u dan zacijelo biti sve brojniji, sve dostupniji znanosti i koji će sve više osvjetljavati prošlost, pa i onu daleku, Miljevaca. Htio bih samo upozoriti, na osnovi dosadašnjeg iskustva, na vjerojatne pretpovijesne lokalitete, na koje bi trebalo usmjeriti pozornost, a radi se, u prvom redu, o pojedinim lokvama oko kojih bi se mogli kriti, primjerice, tragovi neolitika, jer one su uvijek, zbog čovjekove potrebe za vodom, a posebice u krajevima kao što su naši, privlačile i nudile pogodnost za život i opstanak.¹⁸ K tomu, usudio bih se reći, postoji vrlo velika mogućnost da su na položajima gdje se nalaze srednjovjekovne utvrde, poglavito Kamičak i Bogočin, nekad mogle biti ilirske gradine, čiji obrambeni sustav je nestao u obliku građevinskog materijala za podizanje potonjih. Jer, graditelji i jednih i drugih su se ravnali istom logikom: što teži pristup, što lakša obrana, što bolja vizualna kontrola okolnog prostora. Dokaz za njihovo nekdanje postojanje mogao bi biti nalaz tzv. gradinske keramike, ali i pokoji tumul u blizini. Stoga, neophodno je sustavno rekognosciranje i, svakako, istraživanje.

Sukladno navedenom, zaključiti je kako, bez obzira na neistraženost prostora, miljevačko područje ipak nuđa dovoljno građe za preliminarno upoznavanje njegove prošlosti u kontekstu razvitka čovjeka i ljudske zajednice općenito.

¹⁸ Vidi u ovom zborniku prilog: D. MARGUŠ, M. MENĐUŠIĆ, S. IVIĆ, Miljevačke lokve – prirodna i kulturna baština.

Vidimo da je ono bilo u žiži njegova interesa kroz duga razdoblja pretpovijesti, posebice na primjeru Oziđane pećine, jedinog dosad istraženog lokaliteta, ali i na primjerima drugih lokaliteta (gradine, tumuli) o kojima možemo raspravljati, prije provedenih istraživanja, tek na osnovi analogija sa sličnim, bližim ili daljim primjerima.

Neizostavno je, naravno, u skoroj budućnosti provesti najprije sustavna re-kognosciranja, napraviti popis svih lokaliteta, a potom krenuti u istraživanja svakog pojedinačno, ne samo onih koji čuvaju ostatke pretpovijesnih vremena, već i lokaliteta s prežicima kasnijih razdoblja – sve do našeg vremena. Tako, zbornik radova s ovoga skupa neće biti usamljen – pridružit će mu se u budućnosti još mnogi prilozi i monografije, koji će sustavno osvjetljavati prošlost naših Miljevaca.

